

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Стаття присвячена дослідженню видів запобіжних заходів. У статті проаналізовано низку проблемних питань щодо запобіжних заходів згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК України). Виокремлено підходи щодо класифікації запобіжних заходів на окремі групи за певною спільною ознакою.

Ключові слова: запобіжні заходи, види запобіжних заходів, заходи забезпечення кримінального провадження, досудове розслідування, судове провадження

Постановка проблеми. Реформування чинного кримінально-процесуального законодавства було викликане реформуванням досудового розслідування кримінального провадження з метою створення дієвих механізмів дотримання прав і свобод людини. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Для забезпечення виконання державою, положень закріплених в Основному Законі, було розроблено та прийнято 13 квітня 2012 року Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який набув чинності з 20 листопада того ж року. Важливим засобом зміцнення законності та правопорядку в кримінальному судочинстві є дотримання та забезпечення правових приписів, що стосуються застосування запобіжних заходів. Ці норми гарантують охорону таких конституційних прав і свобод громадян, як недоторканість особи, житла, майна та ін.

Ціль наукової статті – дослідження підходів щодо визначення видів запобіжних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання пов'язаних із вивченням поняття та видів запобіжних заходів міститься у працях І. Л. Петрухіна, В. С. Чистякова, З. Д. Єнікеєва, З. Ф. Ковриги, та українських В. В. Назарова, О. П. Кучинської, П. П. Пилипчук, С. В. Пастушенко, О. Є. Омельченко, В. О. Попелюшка, А. В. Молдована, Ю. П. Аленіна, Ю. М. Грошевого, Є. Г. Коваленка, В. Т. Маляренка, О. Б. Муравіна, В. С. Зеленецького, В. В. Рожкової та інших.

Виклад основного матеріалу. Запобіжні заходи – це заходи забезпечення кримінального прова-

дження, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень [1, с. 452].

Приділяючи особливу увагу запобіжним заходам як інструменту забезпечення кримінального правосуддя законодавець виділив види запобіжних заходів у главі 18 КПК України, зокрема у статті 176 вказується, що запобіжними заходами є: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою, а також тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України [2]. Дана система запобіжних заходів дозволяє слідчому судді, суду індивідуалізувати їх застосування з урахуванням тяжкості та характеру кримінального порушення.

Також до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім вказаних запобіжних заходів, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації установи, в якій виховується дитина (ст. 493 КПК України), а до неповнолітніх, які у віці від одинадцяти і до досягнення віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння – також поміщення у приймальник-розподільник для дітей (ч. 4 ст. 499 КПК України). І хоча останній захід процесуального примусу законодавець не відносить до запобіжних заходів, однак посилення на ризики, викладені у ч. 1 ст. 177 КПК України, дозволяє стверджувати, що за своєю правовою природою він належить саме до цієї групи запобіжних заходів [3, с. 188].

Отже, визначивши систему запобіжних заходів, перейдемо до розгляду наукових позицій з приводу

зазначеного питання. Найпоширенішою є класифікація запобіжних заходів за характером впливу на підозрюваного, обвинуваченого. За цим критерієм усі запобіжні заходи поділяють на: запобіжні заходи, що пов'язані із позбавленням волі і запобіжні заходи, що не пов'язані з позбавленням волі [4, с. 333-336].

У зв'язку із запровадженням у новому КПК України такого запобіжного заходу, як домашній арешт, який також пов'язаний з певною ізоляцією особи від суспільства, вважаємо доцільним поділяти всю систему запобіжних заходів за цим критерієм на три групи: неізоляційні, абсолютно-ізоляційні та відносно-ізоляційні. До неізоляційних запобіжних заходів належать особисте зобов'язання, особиста порука, застава та передання неповнолітнього під нагляд; до абсолютно-ізоляційних – затримання, взяття під варту та поміщення у приймай лик-розподільник для дітей, і нарешті, до відносно-ізоляційних – належить домашній арешт. Одразу може виникнути запитання: чому не віднести домашній арешт до ізоляційних запобіжних заходів, оскільки він пов'язаний із певною ізоляцією особи в межах свого житла. Проте, на нашу думку, аналіз ст. 181 КПК України дозволяє зробити висновок про те, що поперше, особа, до якої застосовано домашній арешт по суті залишається на волі і є вільною у варіанті вибору своєї поведінки з певними обмеженнями, по-друге, є суттєва відмінність між примусовим триманням особи під вартою і заборонаю залишати житло, і по-третє, домашній арешт може полягати у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло тільки у певний період доби, відповідно весь інший час він вільно може пересуватися і займатися звичними для себе справами [5, с. 357].

Так, І. Л. Трунов та Л. К. Трунова пропонують класифікувати запобіжні заходи за такими критеріями: (1) відповідно до кола осіб: загальні і спеціальні; (2) за характером обмеження прав особи: заходи, пов'язані із позбавленням свободи; з обмеженням свободи пересування; з обмеженням майнових прав; з гарантією третіх осіб); (3) відповідно до мети застосування: обмежувальні; попереджувальні; (4) відповідно до строку їх застосування: заходи з обмеженим строком дії; без обмеження строку дії; (5) відповідно до порядку їх застосування: за постановою слідчого, прокурора і судді; за постановою судді, прокурора, слідчого за згодою прокурора; заходи, які застосовуються виключно за постановою або ухвалою судді; (6) відповідно до органів, які мають право на застосування запобіжних заходів: заходи, які застосовуються слідчим, прокурором, суддею [6, с. 52–60]. На основі даної класифікації О. В. Мироненко, до заходів, пов'язаних із позбавленням свободи, відносить затримання особи та тримання під вартою; до заходів, пов'язаних із обмеженням свободи, – осо-

бисте зобов'язання та домашній арешт; до заходів, пов'язаних із обмеженням майнових прав підозрюваного, обвинуваченого або третіх осіб – застава, а до заходів, пов'язаних із гарантією третіх осіб, – особисту поруку та передання неповнолітнього під нагляд. Попереджувальними запобіжними заходами науковець вважає застава та особисту поруку, а обмежувальними – особисте зобов'язання, домашній арешт, затримання, взяття під варту, передання неповнолітнього під нагляд. До заходів з обмеженим строком застосування вчений відносить домашній арешт, затримання, тримання під вартою та поміщення в приймальник-розподільник для дітей, а до заходів без обмеженого строку дії – особисте зобов'язання, особисту поруку, застава та передання неповнолітнього під нагляд [7, с. 359].

Щодо класифікації запобіжних заходів, на думку С. М. Смокова, то зосередившись на заходах забезпечення кримінального провадження, виходячи із обмеження конституційних прав громадян, можна виділити наступні види: (1) заходи, які обмежують суспільне і приватне життя громадян (до них слід віднести виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів); (2) заходи, які обмежують майнові права громадян (накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна); (3) заходи, які обмежують свободу пересування громадян (Особисте зобов'язання, домашній арешт, особиста порука, застава); (4) заходи, які обмежують особисту свободу громадян (затримання та тримання під вартою) [8]. В. А. Михайлов поділяє запобіжні заходи на чотири групи: особистого забезпечення; майнового забезпечення; морального забезпечення; адміністративно-владного забезпечення [9, с. 56].

Наступну класифікацію пропонує М. А. Чельцов, який усі запобіжні заходи поділяв на заходи фізично-примусового характеру та заходи психологічно-примусового характеру. До заходів фізично-примусового характеру, окрім взяття під варту та домашнього арешту, слід віднести тимчасовий арешт, естрадиційний арешт, передання неповнолітнього під нагляд адміністрації дитячої установи, поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник для дітей, поміщення особи до психіатричного закладу, в умовах, що виключають її небезпечну поведінку. Відповідно, всі інші належать до запобіжних заходів психологічно-примусового характеру [10, с. 334].

О. В. Гончар поділяє запобіжні заходи, на ті що повністю або частково обмежують право особи на свободу пересування. До перших відносить тримання під вартою, домашній арешт у частині, де підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати

житло цілодобово, та як тимчасовий запобіжний захід – затримання. До другої групи – привід та всі інші запобіжні заходи [11, с. 92].

Цікавою є класифікація запобіжних заходів, запропонована Л. І. Феніним, який поділяв всі запобіжні заходи в залежності від виду забезпечення, на дві категорії (групи): заходи, котрі включають особисте та майнове забезпечення [12]. Заслугує уваги точка зору, що «запобіжні заходи класифікують залежно від поширюваності дії на тих чи інших суб'єктів, щодо яких вони можуть бути застосовані. Ті (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, затримання), що застосовуються до всіх суб'єктів, називають загальними, а ті, що застосовуються до спеціальних суб'єктів (неповнолітніх; осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру; осіб, стосовно яких вирішується питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію)) – спеціальними [13].

Наведемо також класифікацію, запропоновану Чухраєвим Д. А., який як додатковий критерій для класифікації запобіжних заходів – склад суб'єктів, між якими виникають правовідносини в ході застосування запобіжних заходів, з урахуванням цього, всі запобіжні заходи можна розподілити на: 1) застосуванні уповноваженими державними органами безпосередньо до обвинуваченого (підозрюваного, підсуд-

ного, засудженого) без будь-якої участі інших осіб; 2) застосовувані за обов'язковою участю третіх осіб [14, с. 229]. Виходячи із аналізу кримінально-процесуального законодавства, можна зазначити, що застосування за обов'язковою участю третіх осіб, належить особиста порука, застава (коли її вносить третя особа) та передача неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи. Зазначимо, що при застосуванні цих заходів виникають складні відносини, дана група запобіжних заходів окрім іншого полягає в непроцесуальних діях інших осіб, що забезпечують належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого. При невиконанні покладених обов'язків до них можуть бути застосовані певні санкції: грошове стягнення з поручителів та осіб, що наглядають за неповнолітнім; звернення в дохід держави застави [17, с. 359].

Висновки. Застосування запобіжних заходів як виду забезпечення кримінального провадження є одним із основних питань, які виникають в процесі досудового розслідування та судового провадження. Проаналізувавши підходи до визначення та класифікації запобіжних заходів, можна дійти висновку, що зазначені питання у зв'язку із численними змінами кримінально-процесуального законодавства та вдосконаленням слідчо-судової практики потребують подальшого наукового обґрунтування та доопрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 1. Бандурка О.М., Блажівський С.М., Бурдоль Є.П. та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Фірман О. В. Класифікація запобіжних заходів за КПК України. *Право і суспільство*. № 6-2 частина 3, 2015. с. 188.
4. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. За заг. ред. Ю.П. Аленіна. Харків: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
5. Мироненко О. В. Система і класифікація запобіжних заходів за новим КПК України. *Митна справа*. № 4 (88), 2013. С. 354–370.
6. Трунов И. Л., Трунова Л. К. Меры пресечения в уголовном процессе. Санкт-Петербург.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 356 с.
7. Мироненко О. В. Система і класифікація запобіжних заходів за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 4. с. 354–360
8. Смоков С.М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому кримінальному процесуальному кодексі України. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12ccmpku.pdf>
9. Михайлов В. А. Меры пресечения в уголовном процессе. Москва: Право и закон, 1996. 304 с.
10. Чельцов М. А. Уголовный процесс. Москва, 1948. 624 с.
11. Гончар О. В. Застосування запобіжних заходів, які частково обмежують конституційне право особи на свободу пересування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 90–96.
12. Фенин Л. И. Уголовный процесс (составлен в виде ответов на вопросы программы испытаний в юридической комиссии). Харьков, 1911. 167 с.

13. Застосування заходів кримінального провадження з моменту набрання чинності кримінальним процесуальним кодексом України | Узагальнення Петрівського районного суду Кіровоградської області щодо застосування заходів кримінального провадження з моменту набрання чинності 205 кримінальним процесуальним кодексом України URL: http://pt.kr.court.gov.ua/sud1120/uzag/uzag_1/info_1/
14. Чухраєв Д.А. Поняття та класифікація запобіжних заходів. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 4. С. 226–230.

REFERENCES

1. Bandurka O.M., Blazhivskiy Ye.M., Burdol Ye.P. et al. (2012) Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (Vols. 1-2, Vol.1); (Tatsii V.Ya., Pshonka V.P., Portnov A.V.Eds.) Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 # 4651-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian]
3. Firman O.V. (2015) Klasyfikatsiia zapobizhnykh zakhodiv za KPK Ukrainy. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 6-2 part 3, 188 [in Ukrainian]
4. Kryminalno-protsesualne pravo Ukrainy (Alenin Yu.P. Eds.) (2009) Kharkiv: TOV «Odissei» [in Ukrainian]
5. Myronenko O.V. (2013) Systema i klasyfikatsiia zapobizhnykh zakhodiv za novym KPK Ukrainy. *Mytna sprava – Customs matter*, 4 (88), 354–370 [in Ukrainian]
6. Trunov I.L., Trunova L.K. (2003) Mery presecheniya v ugovnom protsesse. Sankt-Peterburg.: Izdatelstvo «Yuridicheskii tsentr Press» [in Russian]
7. Myronenko O.V. (2013) Systema i klasyfikatsiia zapobizhnykh zakhodiv za novym KPK Ukrainy. *Mytna sprava – Customs matter*, 4 (88), 354–370 [in Ukrainian]
8. Smokov S.M. Vidy obmezhen konstytutsiinykh prav hromadian u novomu kryminalnomu protsesualnomu kodeksi Ukrainy. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12ccmpku.pdf> [in Ukrainian]
9. Mikhaylov V.A. (1996) Mery presecheniya v ugovnom protsesse. Moscow: Pravo i zakon [in Russian]
10. Cheltsov M.A. (1948) Ugolovnyy protsess. Moscow [in Russian]
11. Honchar O.V. (2013) Zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv, yaki chastkovo obmezhuut konstytutsiine pravo osoby na svobodu peresuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Legal journal of the National Academy of internal Affairs*, 2, 90–96 [in Ukrainian]
12. Fenin L.I. (1911) Ugolovnyy protsess (sostavlen v vide otvetov na voprosy programmy ispytaniy v yuridicheskoy komissii). Kharkov [in Russian]
13. Zastosuvannia zakhodiv kryminalnogo provadzhennia z momentu nabrannia chynnosti kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy | Uzahalnennia Petrivskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti shchodo zastosuvannia zakhodiv kryminalnogo provadzhennia z momentu nabrannia chynnosti 205 kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy. URL: http://pt.kr.court.gov.ua/sud1120/uzag/uzag_1/info_1/ [in Ukrainian]
14. Chukhraiev D.A. (2009) Poniattia ta klasyfikatsiia zapobizhnykh zakhodiv. *Problemy pravознавства та правоохоронної діяльності – Problems of law and law enforcement*, 4, 226–230 [in Ukrainian]

БУТЕНКО В. Б.

соискатель кафедры уголовного процесса Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого первый заместитель руководителя Луганской местной прокуратуры №2 Луганской области

ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ВИДОВ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ

Статья посвящена исследованию видов мер. В статье проанализированы ряд проблемных вопросов мер в соответствии с Уголовным процессуальным кодексом (далее - УПК Украины). Выделены подходы к классификации мер на отдельные группы по определенному общему признаку.

Ключевые слова: меры предосторожности, виды мер, меры обеспечения уголовного производства, досудебное расследование, судебное производство

BUTENKO V. B.

PhD Candidate of the Criminal Process Department of National Law University
the first deputy head of Lugansk local prosecutor's office number 2 of the Luhansk region

LEGAL ISSUES OF APPROACHES TO DETERMINING THE TYPES OF PREVENTIVE MEASURES

Problem setting. The article is devoted to the research of types of precautionary measures. The article analyzes a number of problematic issues regarding preventive measures in accordance with the Criminal Procedure Code (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine). The approaches to classification of precautionary measures on separate groups according to a certain common feature are singled out.

Analysis of recent research and publications. The research of the issue related to the study of the concept and types of precautionary measures is contained in the works of I. L. Petrukhin, V. S. Chistyakov, Z. D. Yenikeyev, Z. F. Kovrygi, and Ukrainian V. V. Nazarov, A. P. Kuchinskaya, P. P. Pylypchuk, S. V. Pastushenko, O. Ye. Omelchenko, V. O. Popelyushka, A. V. Moldovan, Yu P. P. Alenina, Yu. M. Groshevoi, Y. G. Kovalenko, V. T. Malyarenko, O. B. Muravin, V. S. Zelenetsky, V. V. Rozhkova and others.

Article's main body. Reform of the current criminal-procedural legislation was caused by the reform of the pre-trial investigation of criminal proceedings in order to create effective mechanisms for the observance of human rights and freedoms. According to Art. 3 of the Constitution of Ukraine, man, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the state's activities. In order to ensure the implementation of the State, the provisions enshrined in the Basic Law, the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine) was developed and adopted on April 13, 2012, which came into force on November 20 of the same year. An important means of strengthening the rule of law and order in criminal proceedings is the observance and enforcement of legal requirements concerning the application of preventive measures. These norms guarantee the protection of such constitutional rights and freedoms of citizens as the inviolability of a person, housing, property, etc.

Conclusions and prospects for the development. The use of precautionary measures as a form of enforcement of criminal proceedings is one of the main issues that arise in the process of pre-trial investigation and judicial proceedings. After analyzing approaches to the definition and classification of precautions, we can conclude that these issues due to the numerous changes in the criminal procedure law and improving the investigative and judicial practice require further scientific study and revision.

Keywords: precautionary measures, types of preventive measures, measures for providing criminal proceedings, pre-trial investigation, judicial proceedings